

A SOCIOLOGIA FELADATAI.

Gyakran találkozunk még ma is avval a felfogással, hogy a sociológia új tudomány. Könnyén táplálja ezt a felfogást az a tény, hogy a sociológiának még ma sincsen egységes rendszere, sőt feladatkörét illetőleg is még igen eltérők a nézetek. Ez azonban csak a feladat nehéz voltának, nem pedig a tudomány új keletének a következménye. A társadalom természetének és működésének kutatása sokkal régebbi keletű, mint a sociológia elnevezésének alkalmazása és lényegében már *Aristoteles* Politikája megalapította e tudományt. A sociológia tehát előbb volt, mint a társadalom különböző vonatkozásaival foglalkozó részlettudományok — a szorosabb értelemben vett politika, a közgazdaságtan, a társadalmi lélektan stb. — és megalapításának lát-szata azért fűződik *Comte* nevéhez, mert ő vette észre, hogy e részlettudományok mellett, mintegy ezek betetőzéseként, szükség van egy összefoglaló, a társadalmi jelenségeket a maguk egészében tárgyaló tudományra.

Ha e tudomány máig nem tudott egységes rendszer felépítéséig eljutni és még feladatkörét illetőleg, is hatalmas eszmeharc dúl, akkor ennek okát abban kell keresnünk, hogy feladata oly sokoldalú, hogy az egyoldalúság irányában való kisiklásra sok alkalmat nyújt.

Valóban, ha végigtekintünk a sociológia irodalmán, az tele van ily kisiklásokkal. *Comte* a természettudományokhoz hasonló alapra kívánta e tudományt helyezni és benne — persze sajátos értelemben — mintegy a társadalom fizikáját megalkotni. Utódai belátták, hogy a mechanistikus felfogás a társadalommal szemben elhalmozott és ezért inkább a biológiához közeledtek, így megszületik a biológiai sociológia, mely élettani alapokból igyekszik a társadalmat levezetni és életműködéseit megmagyarázni. Majd e felfogás is szűknek bizonyult és megszületett a biológiai sociológiához még közel álló fajelméleti sociológia, melyhez később az összehasonlító néprajzi sociológia csatlakozott. Majd a létért való küzdelmen, mint az ember élettani működéséhez oly szorosan csatlakozó folyamaton akadt meg a kutatók szeme, mely a fajok és az osztályok közötti küzdelemmé szélesedve bonyolódik le. A *Marx—Engels*-féle materialistikus történetmagyarázat hatása alatt így keletkezett a gazdasági sociológia, mely a társadalom életfolyamatainak lényegét a gazdasági jelenségekben véli feltalálni. Majd a társadalom életfolyamatainak a materialistikus tartalomban keresése is szűknek tűnt fel. A lelki kapcsok felé fordult az érdeklődés, melyek nélkül egymásmellettség vagy egymással való küzdelem lehetséges, de igazi társas lét el nem képzelhető. Így újabban egyre erő-

sődik a lélektani sociológia, mely már lelki kölcsönhatásokból igyekszik a társadalom lényegét és törvényszerűségeit megérteni. Különösen mint tömeglélektan lép előtérbe. Általános megnyugvást ez a már sokkal szélesebb alapon nyugvó irányzat sem tudott kelteni, mert kétségtelen, hogy a lélektani mozzanatok sem merítik ki az összes társas vonatkozásokat. Így terelődött egyes kutatók figyelme a társadalmi lét formái felé és vezetett ama keretek tanulmányozására, melyek között a társadalmi élet lefolyik. Az állam, a pártok, a függőségi viszonyok, a társadalmi működést szabályozó jogszabályok kerülnek így a sociológia előterébe. Ezek lényegének és változatainak tanulmányozása teszi tartalmát a formalisztikus sociológiának, mely a lélektani sociológiával egyébként a kapcsolatot elég könnyen megtalálja. És csodálkozhatunk-e azon, hogy a társadalom bonyolult voltának fokozódó felismerésével és a sociológiai kutatás ily messzemenő szétágazódásával egyes kutatók teljesen elvesztették a reményt arra, hogy a társadalom törvényei okozati viszonyok alapján egyáltalában felkutathatók és egyedül a fejlődés feltárásában, a történelmi szükségyszerűség felkutatásában keresik a sociológia feladatát. A történelmi bölcsélet, a társadalmi fejlődési; menetének és szükségyszerűségének feltárása a történelmi sociológia szerint a társadalomtan feladata.

Pusztán leíró tudománnyá ez irányzatok egyike sem kívánja a sociológiát lesülyeszteni. A rendszerezés szükségességét mindegyik elismeri és ezzel a sociológia igazi elméleti tudománnyá lesz, mely a társadalmi jelenségek tipikus jelenségeit, elemi összefüggéseit kívánja felkutatni és ennek alapján a társadalomra vonatkozó képzeiteinek rendszerét akarja nyújtani. Mindegyik irányzat a társadalmat a maga egészében véli megragadni. A különbség a sociológiai iskolák között csak abban van, hogy a tipikusait, a jellemzőt és a rendszerezés alapját mindegyik máshol keresi. Ebből adódik egyeseknek inkább az inductív, másoknak inkább a deductív kutatás felé hajlása is. Egyesek szerint inkább a megfigyelés és az ezúton nyert típusok alapján való következtetés vezet célhoz, míg mások azt vitatják, miként talán legerősebben *Spann*, hogy először a társadalom fogalmát kell megalkotni és ebből deductív úton az egész társadalomtant levezetni.

E tanulmány szűk keretében természetesen lehetetlen a fennforgó ellentétek tömkelegét elintézni. Nem is ez a célunk. Úgy hisszük, hogy enélkül, is eljuthatunk a sociológia feladatkörének oly általános körülhatárolásához, mely elegendő ahhoz, hogy megtudjuk, *mit várhatunk és mit kívánhatunk a sociológiától.*

Elsősorban azzal kell tisztába jönnünk, hogy *a sociológia elméleti tudomány*, melynek igazi feladata a társadalomra és a társadalmi életre vonatkozó képzetek tisztázása és rendszerezése. A megismerés célja tehát a sociológiának épen úgy, mint minden más tudománynak. A sociológiai kutatás egy fontos követelménye folyik ebből. A természettudományoknál nem fenyeget az a veszély, hogy egyéni és pártszempontok elhomályosítják tiszta látásunkat. A társadalomtudományokban e veszély igen nagy, mert a nyert eredmények, mint erre alább még kitérünk, politikai követelmények támasztására és támogatására használhatók fel. Ezért nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a sociológia is a tiszta megismerést van hivatva szolgálni és *igazi tudomány jellegét csak addig őrizheti meg, amíg magának semmiféle mellékcélt nem tűz. A*

sociológusnak minden pártérdek és pártszempont fölött kell állnia, ha nem akarja kutatásának eredményeit veszélyeztetni. Viszont a sociológiai megismerés maga is a legnagyobb veszélyeknek van kitéve, mert mindenkinek ellen-szenvére számíthat, akinek érdekeit sérti.

Ha egyszer tisztában vagyunk azzal, hogy a sociológia ép olyan elméleti tudomány, mint bármely más tudományág, be kell látnunk azt is, hogy mint elméleti tudománynak semmi köze sincsen bármiféle pártprogramhoz, vagy gyakorlati követeléshez. Sajnos, a köztudatba ez még nem ment át és még ma sem ritkák azok, akik a sociológiát, a sociálpolitikát és a socializmust nem tudják kellően szétválasztani. A sociológiának természetesen a másik kettőhöz semmi köze sincsen és a zavart az elnevezés hasonlósága és az okozta, hogy a társadalomra vonatkozik mindhárom.

Ha ama megállapításunkból, *hogy a sociológia elméleti tudomány, mely a társadalomra vonatkozó ismereteink gyarapítását és rendszerezését van hivatva nyújtani*, nem is következik még határozott állásfoglalás a sociológiai megismerés lényegét illetőleg, mégis két fontos tényt leszűrhetünk megállapításunkból. Az egyik az, hogy az inductiv és a deductiv sociológia közötti ellentét mesterséges és jogosulatlan. Inductió és deductió egyáltalában nem ellentétek, sőt kiegészítik egymást. Nem is gondolhatunk arra, hogy a sociológiát aprioristikus tudománynak fogjuk fel, melynek alapjai az élet megfigyelése nélkül lerakhatók volnának. Ez állítás még akkor is föntartható, ha a társadalom fogalmából akarjuk levezetni az egész sociológiát, mert ez esetben a társadalom fogalmának megalkotása az az inductiv alap, melyre rendszerünket ráépítjük. A társadalom lényegét ugyanis ez esetben is csak magából az életből meríthetjük, megfigyelés és a való elemzése segítségével. A második következmény, mely a fentiekből adódik, az a fontos megismerés, hogy sehol sem elhibázottabb az egyoldalúság, mint a sociológiánál. Akár biológiai, akár lélektani, akár gazdasági sociológiáról hallunk, tisztában lehetünk avval, hogy egyoldalú képet kapunk a társadalomról, mely éppen ezért ki nem elégíthet. A sociológia nem részlettudomány, hanem a társadalom egészére vonatkozó megismerés, mely tehát az összes társadalmi vonatkozásokban a közös, a társadalomra, mini ilyenre jellemzőt kell, hogy kiemelje. E szempontból még a formalistikus sociológia is szűknek bizonyul, mert aligha vitatható, hogy a társadalom tisztán forma, a benne ható erők kerete, mely ez erők lényegétől és anyagától független. Az iskolák szétágazása, mellyel ma még találkozunk, csak azt bizonyítja, mily nehéz az egyoldalúságot elkerülni és annak a kísértésnek ellenállni, hogy az egyik általunk meglátott részletet ne tartuk az egésznek. A sociológia feladata tehát *összes vonatkozásaiban felölelni a társas jelenségeket* és azok lényegét, valamint törvényszerűségeit földeríteni.

E megismerés erősen utat tör magának és nehézséget eközben leginkább az okoz, miként határozzuk meg a sociológia és az egyéb társadalmi tudományok egymáshoz való viszonyát. Egyszerű összefoglalása-e a sociológia a többi társadalomtudományoknak, vagy pedig külön tudomány, melynek ezek mellett is meg van a jogosultsága. Főképp az utóbbi szempont befolyásolta a formalistikus sociológiát, mely a társas együttlét különböző alakzataiban látta azt a különlegességet, mely a többi társadalmi tudományok mellett a sociológiának, mint külön kutatási terület megmaradt. De tévedés azt hinni, hogy a socioló-

giának csak így tudunk önálló kutatási területet biztosítani. Feladatkörét a sociológia akkor sem veszi el, ha az összes társadalomtudományok szintézisét keressük benne. Hiszen mindegyik részlettudomány más-más szempontból kutatja a társadalmi jelenségeket és a tünemények összefüggését csakis e szempont alatt vizsgálja. Ebben az esetben is szükség van tehát a sociológiára, mint arra a tudományra, amely a részlettudományokból kiemeli azt, ami a társadalomra igazán tipikus és megalkotja a társadalom fogalmát, valamint a társadalmi tünemények lefolyásának alaptörvényeit. Hiszen az egyes társadalomtudományok által vizsgált élettartalmak egymáshoz való viszonyának megállapítása nélkülözhetlen akkor, ha a társadalom egészéről akarunk képet nyerni és így akkor is szükséges a sociológia, ha a társadalomtudományok egyes ágait nem akarja magába olvasztani.

A mondottakból azt a következtetést lehetne levonni, hogy a sociológiának legalább is abban az értelemben az élethez semmi köze sincsen, hogy a társadalmi élet szabályozására vonatkozólag hasznos útmutatást nyújthat. E következtetés nagyon elhamarkodott volna. Ellenkeznek először is avval, hogy az ember minden téren tudását a gyakorlati élet számára is gyümölcsöztetni kívánja. Hiszen a legelvontabb tudomány, a matematika is számos vonatkozásban igen hathatós módon segítette gyakorlati feladatok megoldását. És ellentétbe kerülne e következtetés avval a ténnyel is, hogy a társadalomtudományok sem tesznek kivételt a gyakorlati alkalmazhatóság alól. A közgazdaságtan és az államtan kétségtelen bizonyítékai ennek. Kétségtelen tehát, hogy *a sociológiai megismerés is sok hasznos szolgálatot tehet a gyakorlati életnek*, mert a jelenségek alapösszefüggéseire vonatkozó ismeretek itt is sok ballépéstől megóvhatnak és sokat segíthetnek a fejlődés egészségesebb irányba terelésére szükséges intézkedések irányának megtalálásában.

Ha azonban a sociológiától gyakorlati eredményeket várunk és mint láttuk, jogosan várhatunk is, akkor *tisztába kell jönnünk azzal, hogy milyen feltételek mellett és milyen mértékben remélhetünk tőle segítséget adott társadalmi kérdések megoldásában*. Miként a közgazdaságtan példája mutatja, sehol sem lehet oly nagy hibákat elkövetni, mint a társadalomtudományok eredményeinek a gyakorlati életben való alkalmazása terén. A közgazdaságtan számos törvényét sikerült a classikus iskolának megállapítani és a classikus elmélet alkalmazása mégis számos irányban csődöt mondott. Épen az e tanok gyakorlati alkalmazása folytán nyert tapasztalatok, illetőleg a régi elmélet hiányainak az elméletnek az éleibe átültetése kapcsán való kiderülése vezettek a közgazdaságtan elméletének újjáépítésére. Melyek tehát a társadalmi tudományok elméletének, tehát a sociológiának is a gyakorlatra való alkalmazásának feltételei?

A közgazdaságtanban e kérdés és az elmélet lényegének közelebbi vizsgálata oda vezetett, hogy az elmélet mellé oda építették a közgazdasági politikát. Ez magában véve még mindig elvont és általános jellegű ugyan, de mintegy a lépcsőt építi meg arra, hogy az elméleti tételeket a gyakorlati életben alkalmazhassuk. Kítűnt ugyanis, hogy a közgazdaságtan elmélete avval távolodik el legjobban a gyakorlati élettől, hogy az emberiségnek csak egyik tevékenységét, tehát az emberi életnek csak egyik oldalát vizsgálja és így többek között az erkölcsi mozzanatot is ki kell kapcsolnia azért, hogy az igazán

tipikus gazdasági jelenségek megismeréséhez eljusson. Az emberi életnek tehát csak egyik oldalát vizsgálja, azt mintegy kiemeli a többi vonatkozásokból, hogy a maga tisztaságában megismerje. Ha már most eredményeit arra akarjuk felhasználni, hogy a gazdasági élet szabályozására útmutatást nyerjünk belőlük, ezeket előbb az emberi élet egyetemes voltába és egységességébe kell beállítanunk, hogy téves eredményekre ne jussunk. Az egyéb társadalmi tudományok is az emberi élet egységességéből csak egyes mozzanatokat ragadnak ki és így ezekre is ugyanaz áll, mint a közgazdaságtanra. Nem áll azonban ez a szociológiára, mint arra a tudományra, amely a társadalmi életet a maga egészében és egységességében vizsgálja. Mégis a közgazdaságtan példájából a szociológia alkalmazására vonatkozólag is sokat tanulhatunk.

Először is kétségtelen az, hogy az elmélet tételei a dolog természeténél fogva mindig oly általánosak, viszont az élet jelenségei oly sokoldalúak és oly változóképeséget mutatnak, hogy az elméleti tételekből a gyakorlati élet irányítására csak akkor vonhatók le következtetések, ha először is a pontos helyzetképet megfestettük. Az elméleti tételek éppen abból származnak, hogy csak az általánost, csak a jellegzetest ragadjuk ki az életből és sűrítjük össze rendszerré, valamint törvényszerűségekké. Mindaddig tehát általánosságokban mozgunk, amíg az élet által adott helyzettel nem vagyunk tisztában, amelyben az elmélet világa mellett eligazodni akarunk. E helyzet sohasem általános, hanem mindig számos oly vonással van teli, amelyek különlegesek és éppen az elemek változóképeségéből állanak elő. E különlegességek ismerete és figyelembevétele nélkül ismét csak általánosságokban mozgunk, melyekből az adott helyzetre jogosan ép azért nem vonhatunk következtetést, mert a különleges vonásokat, melyek a jellegzetesek mellett szintén hatnak, nem vesszük figyelembe. Ez arra tanít bennünket, hogy a gazdasági politika mintájára a szociológiának is kell építenie az elméleti szociológia mellett az *alkalmazott szociológiát*, amely a társadalmi élet befolyásolásának módjait és eszközeit van hivatva rendszerbe foglalni. Talán a művelődési politika (kultúra politika) elnevezést adhatnák ez alkalmazott résznek, mert a társadalom eredménye a kultúra és a társadalom fejlődését előmozdító törekvések és eszközök összessége a műveltség fejlődését szolgálja. A kormányzati, a gazdasági, tudományos és művészeti politika részei sok egyéb mellett az alkalmazott szociológiának.

De ezzel még mindig csak egy lépéssel jöttünk közelebb az elméleti tételek gyakorlati alkalmazhatóságához. Már nemcsak a társadalom elemeinek és alaptörvényeinek tudásával leszünk felvértezve, hanem egyúttal a társadalom befolyásolásának eszközei és módjait is közelebbi megvilágításban részesülnek. Gyümölcsöző azonban ez az ismeret is csak akkor lesz, ha hozzájárul a pontos helyzetkép, mely a helyzet különleges vonásaiból is a fontosat kiemeli. Ezt csak a *sociografia*, a lelkiismeretes társadalmi leírás adhatja meg. Ez is tudományos feladat, még pedig a legnehezebbek közül való, mert úgy a fontos és a lényegtelen megkülönböztetése, mint pedig az elfogulatlanság szempontjából igen magas követeléseket támaszt művelőivel szemben. A sociográfiának is minden pártszemponttól és a minden körben nagymértékben fellépő előítéletektől mentesnek kell lennie. Helyesen és biztosan kell mérlegelnie az egyes osztályok helyzetét, hivatását, törekvéseit és ezeknek az összesség szempontjából való értékét. Csak az e követelményeknek megfelelő sociografia, vagy

társadalomleírás lehet igazi kiindulási pontja a szociológia elméleti tételei alkalmazásának. A szociográfia állapítja meg mintegy a diagnózist, az elmélet nyújtja mintegy a társadalmatanatómiai ismereteket, míg az alkalmazott szociológia a terapeutikára vonatkozólag ad útbaigazítást, de ezt csak akkor teheti, ha alapos diagnózisra építhet.

E hasonlat rávezet azonban bennünket minden társadalmi beavatkozás legnehezebb pontjára, melyet sehogysem kerülhetünk el. Nem hiányzik ez a közgazdaságtanban sem, mihelyt a gazdasági politika terére lépünk és ennek is legnehezebb kérdését alkotja. Ez az a körülmény, hogy minden beavatkozás, minden irányítás határozott célkitűzést kíván. Mindaddig, amíg a beavatkozás céljával nem vagyunk tisztában, csak támolygunk és nincsen határozott irányunk. A gazdasági politikában is elég súlyos következményei vannak e ténynek. Igaz, hogy a gazdasági politika egyes fejezetei, mint a hitelpolitika, valutapolitika, a közlekedés és a biztosítási politika a jelenség gazdasági természetéből meríthetik céljukat, de felmerül a célkitűzés súlyos szempontja mindott, ahol az emberi és a társadalmi élet egészével és nem ennek csak egyes oldalaival kerül érintkezésbe a megoldandó feladat. Már ebből láthatjuk, hogy a társadalom egészébe való beavatkozás, mely az egyetemes emberi figyelembevételét kívánja, mindig oly, célkitűzés elé állítja a tudomány alkalmazását, amelynek *az ember és a társadalom céljával kell számolnia*. E célkitűzés nehézsége abban áll, hogy *tisztán tudományos alapon meg nem oldható*, mert a metafizika területére vezet át. Az ember és a társadalom rendeltetése tisztán tudományos fegyverekkel meg nem közelíthető. A tudomány csak élcetműködéseinket, ezek összefüggését és törvényszerűségeit tudja feltárni, de ezen túl az emberi ész felmondja a szolgálatot és átadja a szerepet a képzeletnek és az érzésnek.

A társadalmi célkitűzés így az általános világnézettel kerül kapcsolatba, melynek kérdései tisztán tudományos alapon nem intézhetők.

Ezért természetesen nem lehet azt mondani, hogy a tudomány és így a szociológia is ne tudna fontos szolgálatokat tenni a társadalmi célkitűzés szempontjából. A társadalom lényegéből és működésének természetéből sok fontos következtetést lehet erre vonatkozólag is megállapítani, de a tudomány csak egy bizonyos határig vezethet el, addig a határig, amelyen a világnézet veszi át a vezető szereget. Minden világnézet, amely a tudomány alaptételeivel ellenkezik, a tudomány fegyvereivel megcáfolható, mert ellentétes az emberi észszel. De ezentúl is mindig maradnak a fenti okból kifolyólag olyan pontok a világnézetben, melyeket tisztán a tudomány fegyvereivel elintézni nem lehet. Tisztában kell tehát azzal lennünk, hogy a szociológia csak korlátolt mértékben segíthet bennünket a társadalmi célkitűzés munkájában. Lehetővé teszi a célkitűzésből mindannak kiküszöbölését, ami a társadalom alapfeltételeivel és alap-törvényeivel ellenkezik, de nem tudja kiküszöbölni a világfelfogások amaz ellentétét, amely már nem tudáshiányból, hanem az irracionális elemek beleszólásából származik.

A társadalmi programok különbözőségei nem mind erre az elemre vezethetők vissza. Nagy részük a megismerés hiányosságából, vagy a tudomány tételeinek célzatos osztály- vagy egyéb érdekekből származó elferdítéséből ered. Ezek helyreigazítása a tudomány hatáskörébe tartozik és ennek fontos feladata. A programok ezen túlmenő szétágazásáért részben a komoly socio-

gráfia hiánya, részben pedig a világnézeti különbségek felelősek. Abból tehát a sociológia tökéletlenségére, vagy hiányosságára következtetni nem lehet, hogy nem sikerült egységes társadalmi programot alkotnia. Hiszen maga a sociológia tanít meg bennünket arra, hogy az érdekek harca a társadalomban mily fontos szerepet játszik és épen az érdekharc az, amelyből a társadalmi törekvések különbözősége adódik. Pedig ez irányzatok mindegyike igyekszik követeléseit tudományos tételekkel alátámasztani.

E rövid vizsgálódás meggyőzhet bennünket arról, hogy a sociológia hivatása nem merül ki ismereteink gyarapításában, hanem jólétünk emelésére is igen fontos szolgálatokat tehet e tudományág. Megmutatta azonban azt is, hogy csak a sociológiai kutatás összes nehézségeinek tudatában és különösen a gyakorlati alkalmazás legnagyobb óvatosságával érhetünk el vele igazán értékes eredményeket. Csak aki az összes nehézségek tudatában van és azokat becsületesen beismeri, végezhet e téren igazán hasznos munkát. Semmi sem ártott a sociológia hírnevének annyit, mint az elhamarkodott általánosítás, vagy a tudatos ferdítés. E tekintetben teljesen osztja a sociológia a közgazdaságtan sorsát, melynek igen sokat ártott, hogy a tudomány tekintélyével igyekeztek fedni oly követeléseket, amelyek legalább is tisztán tudományos alapon nem támaszthatók.

Még egy igen fontos következtetést kell az elmondottakból levonnunk. A sociológia elméletének kiépítését a jövőben sem szabad elhanyagolni. Hiszen e téren, mint láttuk, még igen nagy feladatok várnak az emberi elmére. De e tekintetben legalább valóban bámulatra méltó vergődéssel és komoly törekvésekkel találkozunk. Sokkal elhanyagoltabb még azonban az alkalmazott sociológiai kutatás és majdnem egészen pariágon hever a sociográfia. Pedig láttuk, hogy enélkül semmi kilátás nincsen arra, hogy elméleti tudásunk élvezhető gyümölcsöket teremjen. Majdnem azt mondhatnók, hogy addig, amíg az elméleti kutatás még kevésbé volt általános, a társadalomleírás behatóbb művelésre talált, mint ma. Mintha e tekintetben nem előre, hanem hátra mennénk. A régi statisztikusok sok figyelemre méltót alkottak e téren, ma pedig kevés történik ez irányban. E hiányon kell elsősorban segíteni, mert ha ezt elmulasztjuk, hiába lesz alapos elméleti sociológiánk, annak igazi hasznát még sem vehetjük.

Heller Farkas.